

До спеціалізованої вченої ради Д 26.062.02
Національного авіаційного університету
Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора

на дисертацію Титикала Володимира Сергійовича

«МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОСТОРОВО-ПРОЦЕСНОГО УПРАВЛІННЯ
ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

1.Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковою тематикою

Сучасні умови здійснення господарської діяльності вимагають від підприємств нарощення економічного потенціалу, а також забезпечення постійного ефективного управління ним. Процеси, які відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі діяльності підприємств зумовлюють постійні зміни його просторів, саме тому при нарощуванні та використанні економічного потенціалу необхідно трансформувати управління, враховуючи адаптацію до змін простору та процесів. Водночас при розробці системи управління економічним потенціалом необхідно враховувати і взаємозалежності результатів діяльності підприємства з його економічним потенціалом: максимізація прибутків є основою формування стійкого економічного потенціалу за будь-яких змінних умов, який забезпечує прибутковість та розвиток підприємства.

Вх № 57.06/99
16.11.2002

Постіндустріальний розвиток передбачає здатність промислових підприємств до швидкої адаптації процесів їх діяльності (виробничих, інноваційних, технологічних, фінансових, інвестиційних тощо) до змін у зовнішньому середовищі. Тобто, сучасні підприємства мають виробити адекватну систему управління, у тому числі й економічним потенціалом, яка буде забезпечувати реагування на умови постіндустріального розвитку. За таких обставин особливо актуальним для підприємств є розробка просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємства.

Механізми просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємства дозволяють актуалізувати їх діяльність з урахуванням майбутніх періодів та викликів, економічних інтересів усіх суб'єктів управління та регулювання, прагнення до досягнення стійкого розвитку суспільства в цілому. Імплементация складових запропонованого просторово-процесного управління економічним потенціалом у господарські процеси підприємства сприятиме його розвитку та підвищення ефективності діяльності у постіндустріальній економіці.

Таким чином, тема дисертації Титикала Володимира Сергійовича, яка спрямована на дослідження та вирішення даних проблем є актуальною та виступає важливим етапом у вдосконаленні, розробці, науково-практичному обґрунтуванні теоретико-методичних засад, практичних положень щодо просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємства в умовах постіндустріального розвитку.

Актуальність дослідження підтверджується використанням матеріалів автора у науково-дослідних роботах Національного авіаційного університету, зокрема з науково-дослідною роботою кафедри економіки повітряного транспорту «Управління сталим розвитком інтеграційних процесів підприємств повітряного транспорту в міжнародному просторі» (номер державної реєстрації 0118U004287) та «Мотиваційне управління економічними системами в умовах інтелектуально-цифровізаційної трансформації» (номер державної реєстрації 0121U113066).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації

Науково-теоретичну і методологічну основу дослідження становили наступні загальнонаукові та спеціальні методи: абстрактно-логічний, методи системного, теоретичного та ретроспективного аналізу, аналізу та синтезу, економічного та статистичного аналізу, порівняння та систематизації, економічного, системного та порівняльного аналізу, дедукції, узагальнення та синтезу, групування і системного аналізу, загального й особливого, кластеризації (із попереднім використанням принципу Парето), експертних методів; методу головних компонент в кореляційно-регресійному аналізі, методу екстраполяції, методу графічного аналізу.

Виділені розділи дисертаційної роботи чітко структуровані, обґрунтовані та викладені в логічній послідовності. Висновки виступають загальним підсумком проведених досліджень та логічним завершенням роботи автора.

У першому розділі дисертаційної роботи *«Наукове підґрунтя формування просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємств»* узагальнено теоретичні засади та обґрунтовано сутність та характеристики управління підприємством (1.1); досліджено генезис теорій економіки щодо постіндустріального розвитку суспільства як основи просторового і процесно-орієнтованого управління, сформовано відповідну парадигму (1.2); розглянуто передумови та протиріччя формування економічного потенціалу як чиннику впливу на функціонування в умовах постіндустріального розвитку підприємства (1.3).

У другому розділі роботи *«Теоретико-методологічні засади просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємствами»* розглянуто концептуальні засади формування просторово-процесного управління підприємством та визначено принципи просторово-процесного управління підприємством (2.1); визначено концептуальні основи формування організаційно-економічного механізму просторово-процесного

управління (2.2.); запропоновано методологічний підхід щодо створення концепції процесно-орієнтованого управління економічним потенціалом підприємства (2.3); запропоновано методологічне підґрунтя формування системи забезпечення просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємства (2.4).

У третьому розділі *«Макроекономічна діагностика функціонування і розвитку машинобудівних підприємств в умовах трансформаційних змін»* визначено макроекономічні передумови функціонування і розвитку підприємств машинобудування; проаналізовано тенденції, закономірності та проблеми розвитку машинобудівної галузі в Україні (3.1); визначено економічні імперативи і суперечності розвитку промисловості в контексті економічних інтересів підприємств (3.2) виконано системний аналіз стимуляторів та дестимуляторів державного регулювання функціонування і розвитку підприємств машинобудування (3.3).

У четвертому розділі *«Організаційно-економічні засади стратегічної структурної стійкості економічного потенціалу машинобудівних підприємств на засадах парадигми соціальної відповідальності діяльності»* розроблено теоретико-методичний підхід до обґрунтування пріоритетів та інструментів забезпечення використання економічного потенціалу підприємств (4.1); запропоновано науково-практичний підхід до оцінювання структурної стійкості економічного потенціалу машинобудівних підприємств (4.2); наведено науково-практичний підхід до формування просторового позиціонування підприємств в умовах постіндустріального оновлення (4.3).

У п'ятому розділі *«Концептуальні основи інтенсифікації просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємств в умовах постіндустріального розвитку»* запропоновано концепцію інтегрованого підходу формування ефективного просторово-процесного управління економічним потенціалом в умовах неотехнологічного відтворення (5.1); розроблено збалансований механізм формування стратегії машинобудівного підприємства в умовах трансформацій та просторово-процесного управління в

умовах неоіндустріального розвитку (5.2); здійснено моделювання процесів рефлексивного процесно-просторового управління складовими економічного потенціалу на підприємствах (5.3).

Зміст дисертації Володимира Титикала побудований відповідно до логічної послідовності висвітлення, дослідження та обґрунтування запропонованої проблематики теоретико-методологічних основ просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємства в умовах постіндустріального розвитку. Матеріали усіх розділів та підрозділів дисертації свідчать про достатньо високий рівень оволодіння автором методологією досліджень у економічній сфері, що дозволило їх застосування у формуванні основних положень дослідження, виділенні та поясненні наукової новизни, практичного та наукового значення висновків. Робота наповнена значною кількістю аналітичного та ілюстративного матеріалу, що сприяє усвідомленому сприйнятті поданої інформації, свідчить про здатність дисертанта виокремлювати основні положення дослідження та доводити їх до відповідної аудиторії. Все це дозволяє зробити висновок про актуальність, своєчасність та обґрунтованість висновків дисертації та її наукових положень.

Отже, дисертація Титикала Володимира Сергійовича є цілісним обґрунтованим завершеним дослідженням, яке має відповідне наукове стилістичне наповнення, відповідає викликам трансформації економічної науки.

3. Наукова новизна положень, сформульованих в дисертації

Дисертаційна робота Титикала В. С., яка подана на розгляд має авторський стиль виконання (який відповідає вимогам до праць наукового характеру), а сформовані у ній положення містять у собі елементи наукової новизни. Серед них найбільший інтерес для наукової спільноти становлять:

1) автором вперше сформовано методологічний підхід щодо створення концепції просторово-процесного управління економічним

потенціалом підприємства, базисом, якого є перманентний розвиток його інтеграційних властивостей, що зумовлюють вибір та просторову побудову складових економічного потенціалу як багаторівневу структуру з вкладених взаємопов'язаних і зумовлювальних елементів, основою якого є багаторівневість науково-методичного забезпечення, що створюють необхідний простір для визначення напрямку підвищення ефективності функціонування підприємства відповідно до стратегічних перспектив здобуття конкурентних переваг в умовах постіндустріального розвитку;

2) дисертантом вперше розвинуто парадигму постіндустріального розвитку суспільства для формування тріади «економічний потенціал підприємства – просторово-процесне управління – тип економіки» на підставі трансформації і контекстної залежності теорій економіки, яка спирається на генезис теорій економіки, на потребу в інтелектуалізації суспільного оновлення, технології реалізації економічних інтересів, зміни наповнення стратегічних і соціальних детермінант, а також базується на становленні теорії управління і концепції формування організаційно-економічного механізму просторово-процесного управління через раціоналізацію просторів прийняття управлінських рішень, що ґрунтується на сучасних тенденціях побудови нових платформ щодо основних напрямів розвитку, проблемній орієнтації та властивостях економічного потенціалу підприємства;

3) автор запропонував удосконалити функціонально-структурну модель взаємозв'язку економічних інтересів підприємств та економічного потенціалу, їхнього розвитку на підставі доведеної необхідності їх врахування при визначенні складових економічного потенціалу підприємств, що, на відміну від наявних, ґрунтується на проведеному аналізі сучасних підходів до визначення складових економічного потенціалу підприємств, а саме функціонального, ресурсного та змішаного. Виокремлено детермінанти формування складових економічного потенціалу промислових підприємств, які визначають необхідність виділення окремих складових у межах дослідження економічного потенціалу машинобудівних підприємств, що

дозволило виокремити складові економічного потенціалу підприємств з урахуванням економічних інтересів в умовах становлення просторової економіки, до яких віднесено реструктуризаційно-модернізаційну, інновітивно-інтелектуальну, компетентнісно-функціональну, ринково-відтворювальну, на підставі яких визначено основні напрями управління економічним потенціалом для досягнення максимального ефекту діяльності підприємства в умовах інноваційного розвитку;

4) слід підкреслити, що у положеннях дисертації автором було удосконалено науково-методичний підхід до формування просторового позиціонування підприємств в умовах постіндустріального оновлення, який, на відміну від наявних, включає розроблені і функціонально насичені етапи, на підставі яких сформовано розуміння поточного стану і тенденцій у розвитку підприємства; запропоновано управлінські рішення для підтримання необхідного рівня економічного потенціалу підприємства, що дозволяє порівнювати підприємства між собою, органічно поєднуючи аналіз економічного потенціалу підприємства через комплексну та приватні оцінки його складових, стратегічно корегуючи процес прийняття управлінських рішень щодо підвищення рівня економічного потенціалу шляхом розроблення стратегії управління економічним потенціалом у процесі структурно-організаційних та адаптивно-гармонізаційних трансформацій;

5) у дисертаційній роботі набув подальшого розвитку категоріальний базис предметної площини просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємства через уточнення визначення просторово-процесного управління як виду згармонізованого впливу на економічну діяльність та систему ресурсного забезпечення взаємодії між елементами створення продуктів, який, на відміну від наявного теоретичного інструментарію, передбачає впровадження в науковий обіг таких понять, як «просторово-орієнтоване», «просторовий» та «трансформація», які повною мірою здатні характеризувати кінцевий результат від оновлення в умовах постіндустріального розвитку та використання складових економічного

потенціалу в процесі структурно-організаційних та адаптивно-гармонізаційних трансформацій економічного середовища та деталізувати розуміння важливості інтелектуалізації економічного потенціалу підприємства поряд з уточненням об'єкта і предмета теорії – просторово-процесного управління;

б) в умовах структурно-організаційних трансформацій у роботі дістав подальшого розвитку теоретико-практичний підхід до формування та удосконалення економічного потенціалу підприємств у межах якого автором було запропоновано наступні його складові: алгоритм теоретико-методичного підходу щодо його формування та оцінка в процесі структурно-організаційних трансформацій і моделі кореляційної залежності інтегрального показника економічного потенціалу від показників виділених його складових, розробленої системи адаптації через низку характерних ознак та методів для формування інтегрального показника економічного потенціалу підприємств, що дозволяє запропонувати систему дій ад'єктивного характеру на операційному та тактичному рівнях управління.

4. Теоретико-методологічне та практичне значення отриманих результатів дослідження

Практичне, теоретичне та методологічне значення отриманих результатів полягає у тому, що наукові положення та висновки, які подані у дисертації доведені до рівня конкретних пропозицій та методичних рекомендацій, впровадження яких дозволить реалізувати запропоновані методологічні положення просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємства в умовах постіндустріального розвитку.

Конкретні пропозиції, методологічні та практичні рекомендації та результати запропоновані у дисертації були використані підприємствами, установчими та організаціями: Київська обласна рада VIII скликання (довідка № 1366/01 з від 12.09.2022); Солом'янська районна в місті Києві Державна

адміністрація (довідка № 108-7368 з від 12.09.2022); Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» (УКРПАТЕНТ) (довідка №72 з від 19.10.2021); ТОВ «ДЕЛЬТА СТРОНГ» (довідка № 26.07 від 9.08.2022); ТОВ «Білоцерківський аероклуб «Пілот»» (від 16.11.2021); «Асоціація митних брокерів» (довідка № 13/27 від 30.08.2022); ТОВ «ПЕРСПЕКТИВА ОС» (довідка № 47/2 від 18.12.2021); Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (довідка № 120/3 від 07.09.2022).

Теоретичне та методичне значення основних положень дисертаційної роботи підтверджуються використанням у навчальному процесі в Національному авіаційному університеті на факультеті економіки та бізнес-адміністрування при підготовці здобувачів вищої освіти освітніх ступенів «Бакалавр» та «Магістр» спеціальності 051 «Економіка» для навчально-методичного забезпечення при викладанні дисциплін «Економіка і організація інноваційної діяльності», «Основи управління ресурсними потоками», «Потенціал і розвиток підприємства», «Стратегічне управління та інноваційний розвиток підприємства», «Вартісно-орієнтовне управління підприємством», «Економіка підприємства» (довідка №11/102 від 07.09.2022).

5. Оцінка повноти викладення дослідження в опублікованих роботах

Основні результати дисертаційної роботи знайшли своє відображення у 47 наукових працях, серед яких: 2 статей у колективних монографіях; 21 статей у наукових фахових виданнях України, внесених до наукометричних баз даних; 1 стаття у зарубіжних виданнях, внесених до наукометричних баз даних; 3 статті у зарубіжних виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних (Scopus/WebofScience); 26 публікацій тез доповідей у збірниках за матеріалами конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 20,04 ум.-друк. арк., з яких особисто здобувачеві належить 18,12 ум.-друк. арк.

Матеріали дисертації, її висновки та рекомендації було апробовано на 20 науково-практичних конференціях та семінарах різного рівня. Опубліковані

наукові здобутки відображають основні положення та зміст дисертації.

Автореферат, представлений автором розкриває основні положення дисертаційної роботи. Матеріали наведені у авторефераті у повному обсязі відповідає змісту та структурі дисертаційної роботи. Текст автореферату не містить положень, які не знайшли відображення в дисертації та відповідає загальноприйнятим вимогам МОН України.

6. Структура та зміст дисертації

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків, списку використаних літературних джерел. Загальний обсяг роботи – 554 сторінок машинописного тексту. Дисертація містить 40 таблиць, з них 11 займають 15 повних сторінок; 109 рисунків, з них 20 займають 20 повних сторінок; 16 додатків – на 57 сторінках; список використаних джерел з 535 найменувань – на 55 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 437 сторінки.

Структура дисертаційної роботи відповідає темі, меті та завданням наукового дослідження, які поставив перед собою її автор. Наукові положення сформовано чітко, лаконічно та відповідають логічній послідовності дослідження даної проблематики. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам. Рекомендації та висновки відповідають авторським результатам дослідження.

7. Дискусійні положення та зауваження до роботи

Враховуючи високий теоретико-метрологічний та практичний рівень наукового дослідження, яке здійснив Титикало Володимир Сергійович, зважаючи на завершеність та цілісність дисертації, не применшуючи вкладу автора у розвиток економічної науки звернемо увагу на наявність окремих положень дискусійного характеру:

1) на с. 55 в параграфі 1.1. автор зауважив, що «основною метою впровадження й використання просторово-процесного управління є зниження вартості кінцевого результату і підвищення його споживчої цінності для максимального задоволення споживачів...». З нашої точки зору таке формулювання мети просторово-процесного управління на підприємстві свідчить про його орієнтацію на зовнішній простір діяльності та не охоплює внутрішнє позиціонування підприємства, тому доцільно було б уточнити формулювання мети провадження й використання просторово-процесного управління з урахуванням внутрішніх процесів підприємства.

2) у підрозділі 2.1. на с. 128 (рис 2.2) представлено складові процесно-орієнтованого управління підприємством при адаптації до змін до яких автор відносить лише цілі, принципи (пояснення такої складової на рис. відсутні) та методи (пояснені більш детально). Вважаємо, що така позиція автора охоплює лише функції панування та організації у контексті інтерпретації даного підходу через кластичні функції управління тому доцільно було б доповнити складові процесно-орієнтованого управління підприємством при адаптації до змін функціями мотивації та контролю.

3) у підрозділі 2.4. на с. 189 автором розроблено підхід до трансформації трудового ресурсу в структурі економічного потенціалу під впливом модернізації (рис 2.21). Погоджуємось із запропонованим підходом, водночас заважимо про доцільність розробки такого підходу до трансформації фінансових, виробничих, інвестиційних та інших ресурсів, які є основою економічного потенціалу підприємства, о дозволило б поглибити поведене дослідження.

4) у підрозділі 3.1. автор досліджує передумови функціонування та розвитку підприємств машинобудування через аналіз деяких макроекономічних показників: ВВП (табл. 3.1., рис. 3.2), індексу промислової продукції (рис 3.3), галузевих показників машинобудування (рис. 3.4-3.7), індексу споживчих цін (рис. 3.8), індексу цін виробників промислової продукції (3.9), капітальних інвестицій (рис. 3.10), середньої заробітної плати (рис. 3.13). Попри досить

значну кількість проаналізованих показників для покращення розуміння розвитку підприємств доцільно було б пояснити їх вибір та доповнити показниками, що характеризують умови неоіндустріального розвитку.

5) у підрозділі 3.3. автором на рис 3.23 (с. 245) представлено відображення економічних інтересів суб'єктів (на рівні держави та підприємства) через державне регулювання за його основними напрямками, одним із яких є саме «безпекове регулювання», з чим ми погоджуємось. Проте далі у тексті підрозділу (с. 258-259) аналізується вплив відношення державного боргу до ВВП (рис. 3.30), що відображає економічні інтереси лише на рівні держави. Вважаємо, що доцільно було б проаналізувати боргове регулювання також і на рівні підприємств.

6) на рис. 4.4. у підрозділі 4.1. (с.276-277) та у подальшому в дисертаційній роботі дисертантом сформоване авторське бачення щодо складових економічного потенціалу машинобудівних підприємств, з чим ми цілком погоджуємось. Проте, з нашої точки зору потребує більш детального обґрунтування інновітивно-інтелектуальна складова економічного потенціалу, оскільки вважаємо, що вона є визначальною у контексті просторово-процесного управління ним в умовах неоіндустріального розвитку.

7) у підрозділі 4.2 у таблиці 4.1 (с. 300-301) вперше у роботі наведені вибірка із тринадцяти підприємств, які дисертант обрав у якості об'єктів дослідження практичної та аналітичної складової теми дисертаційної роботи. Зважаючи на кількість та галузеве охоплення, можна зробити висновок про обґрунтованість та доцільність отриманих результатів. Проте, необхідно наголосити, що розуміння методології дослідження значно покращилося б, якби автор навів та обґрунтував алгоритм обрання саме такої вибірки досліджуваних підприємств.

8) у підрозділі 5.2. на с. 382-384 автором поданий та обґрунтований збалансований організаційно-економічний механізм формування стратегії управління економічним потенціалом машинобудівних підприємств в процесі структурних перетворень (рис. 5.9.), який має досить високу науково-практичну

цінність, проте вважаємо, що виходячи із основних положень даного організаційно-економічного механізму є недооціненне значення внутрішнього простору підприємства у процесах розвитку економічного потенціалу в умовах нетехнологічної моделі економіки.

Загалом, вищезазначені дискусійні положення жодним чином не применшують наукового, практичного та методологічного значення результатів проведеного дослідження та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

8. Загальний висновок

Дисертаційна робота Титикала Володимира Сергійовича «Методологічні основи просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємства в умовах постіндустріального розвитку» є завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка присвячена вирішенню актуального науково-практичного завдання щодо обґрунтування теоретико-методичних і методологічних основ просторово-процесного управління економічним потенціалом підприємства в умовах постіндустріального розвитку.

Зміст дисертаційної роботи відповідає обраній автором темі, дозволив досягнути поставленої мети та завдань дослідження. Оформлення дисертації та автореферату відповідає встановленим вимогам. Автореферат дисертації в повній мірі розкриває її основні положення та відображає змісту і структури роботи.

Робота відповідає вимогам пунктів 7, 9 чинного «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 щодо докторських дисертацій на отримання наукового ступеня доктора економічних наук, виконана на високому науково-теоретичному, практичному та методологічному рівнях, її основні результати та положення опубліковані у виданнях національного та міжнародного рівня, отримали позитивні відгуки на науково-

практичних конференціях.

Таким чином, заважимо, що Титикало Володимир Сергійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

докт. екон. наук, професор,
професорка кафедри фінансів

Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу

Гораль Л. Т.

Підпис(и)	Гораль Л. Т.
посвідчую	
Учений секретар ІФНТУНГ	Л. В. Прокоп
« »	20 р.